

1936 REVISITED?

Na de parlementsverkiezingen van 24 november 1991 gingen vrij snel stemmen op die deze stembusgang vergeleken met die van 1936. Ogenschijnlijk zijn er daar ook redenen voor. In beide gevallen werd de "traditionele politiek" afgestraft en boekte extreem-rechts gevoelige winst. In 1991 verloren de drie traditionele partijen over heel het land 16 zetels. Met het verlies van de Volksunie is het verliestotaal zelfs 22 zetels ten aanzien van 1987. Extreem-rechts (+ 11 zetels), de groenen (+ 8 zetels) en Rossem (+ 3 zetels) wonnen. In 1936 verloren diezelfde drie traditionele partijen samen 20 zetels ten koste van Rex (+ 21 zetels), de Vlaams-nationalisten (+ 8 zetels) en de communisten (+ 6 zetels). In beide gevallen werd een dergelijke vooruitgang verwacht, maar schatte men de omvang ervan verkeerd in, en vonden de verkiezingen plaats op een ogenblik dat de economie zich herstelde van een lang aanslepende crisis. Dit herstel werd in 1936 óók ingeleid door een rooms-blauw kabinet door middel van volmachtenwetten terwijl de socialisten lange tijd in de oppositie vastgekleusterd waren en pas in laatste instantie mee het beleid gingen bepalen (toen was dit dan wel in een tripartite, en regeerde men bovendien verder

24 mei 1936, 24 november 1991: l'explosion (Pourquoi Pas?).

met volmachten). Nog andere vergelijkpunten kunnen aangehaald worden (de opgang van extreem-rechts in Europa o.a.), maar toch hebben de verkiezingen van 1936 recht op een eigen objectieve beoordeling.

Op politiek vlak bijvoorbeeld had extreem-rechts toen een heel andere achtergrond; het had in deze periode twee varianten. In Vlaanderen was de Vlaamsgezinde Frontpartij in het begin van de jaren '30 onder de invloed komen te staan van het Verbond der Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso), ontstaan in 1931, en van het Vlaamsch Nationaal Verbond (V.N.V.) dat ontstond in 1933. Zij brachten het fascistisch element binnen de Frontpartij die zich tot dan toe pluralistisch (cfr. Herman Vos) mocht noemen. In 1936 zal de Frontpartij – die in het parlement in 1932 al 8 zetels had – in het V.N.V. opgaan. Anders dan zijn concurrent Verdinaso stond het V.N.V. niet geheel onsympathiek tegenover gematigd rechts, zoals bleek uit het beginselakkoord dat de partij eind 1936 afsloot met de Vlaamse vleugel van de katholieke partij. Hierin werden de tweeledigheid van België en het corporatisme ingeschreven (1). Dit corporatisme (of standensolidariteit) liet het V.N.V. toe uit te halen tegen het marxisme enerzijds en het grootkapitaal anderzijds. Daarbij moesten ook de parlementaire democratie en de traditionele partijen het ontgelden. In de rand van dit gebeuren cultiveerde het V.N.V. een sterk antisemitisme en een zekere bewondering voor Hitler-Duitsland.

Inzake het federalisme vroeg men om de hervorming van België tot een bondsstaat met een autonoom Vlaanderen terwijl de Groot-Nederlandse gedachte op de achtergrond bleef sluimeren (2). In mindere mate dan het Vlaams Blok nu, sloeg het V.N.V. eerder aan bij de katholieken, met wie het een ideologische band had, dan bij de socialisten of de liberalen.

Het V.N.V. was dan ook het sterkst op het platteland en in de kleine steden. Zo scoorde de partij in 1936 hoog in arrondissementen als Ieper (28,8%), Turnhout (25,7%), Tongeren (25,7%), Hasselt (22,4%) en Veurne (20,7%) terwijl ze in stedelijke arrondissementen zoals Antwerpen (5%), Mechelen (7,4%) of Brussel (5,9%) relatief zwak presteerde (3).

Rex kan op verschillende punten vergeleken worden met het V.N.V. aangezien het ook zijn leden en stemmen recruteerde uit katholieke middens. Voornamelijk dán, want meer nog dan in Vlaanderen, kregen ook de Waalse socialisten en liberalen van de door Rex uitgedeelde klappen. Rex werd in 1931 als uitgeverij opgericht door de Action Catholique de la Jeunesse Belge (A.C.J.B.), en pas nadat het in 1935 tot een breuk kwam tussen Rex-leider Degrelle en de katholieke partij, werd Rex een partij. Door een grote, intensieve propagandacampagne trachtte Degrelle bijna onmiddellijk de 270.000 man sterke A.C.J.B.-achterban aan zich te binden (4).

Met zijn Vlaamse tegenhangers Verdinaso en V.N.V., had Rex een virulent anti-communisme gemeen, terwijl het zich ook tegen de vrijmetselarij keerde en zich een voorstander toonde van de corporatistische idee. Rex-leider Degrelle koesterde daarbij een grote sympathie voor Mussolini. Diezelfde Degrel-

le beschikte over een demagogisch redenaarstalent dat hij ruimschoots aanwendde om een aantal "schandalen" uit te buiten (cfr. Boerenbond en Bank van de Arbeid). Daarbij maakte hij ook handig gebruik van de Rex-bladen "Le Pays Réel" en "Vlan". Anders dan het V.N.V. was Rex Belgicistisch, zelfs ondanks het feit dat het in oktober 1936 een pact sloot met het V.N.V. waarin het het federalisme erkende. Op politiek vlak wou Rex de macht van het parlement inperken ten voordele van een uitbreiding van de macht van de koning.

Deze moest bijvoorbeeld in de plaats van het parlement ministers kunnen benoemen en ontslaan (5). Bij dit alles moest ook de macht van de partijen afgebroken worden.

Zijn wil om "les pourris" aan de kant te schuiven werd gesymboliseerd door de bezem waarmee de partijmilitanten de straten uitveegden waar de traditionele partijen vergaderden (6). Ook Rex haalde zijn stemmen eerder aan katholieke zijde. Getuige daarvan volgende tabel:

	Katholieken		Liberalen		Socialisten		Kommunisten		Vl. Nationa.		Rex	Totaal Extreem Rechts
	1932	1936	1932	1936	1932	1936	1932	1936	1932	1936	1936	
Antwerpen	39	32	14	13	39	35	1	3	5	5	7	12
Mechelen	48,2	40,3	9,2	11,7	35,4	31,9	0,7	2,7	5,5	7,4	3,1	10,5
Turnhout	58,9	48,1	3,5	3,8	17,8	16,7	/	1,1	19,8	25,7	4,2	29,9
Brussel	34,3	23,1	23,7	16,2	32,2	25,1	3,8	10,2	4,1	5,9	15,7	21,6
Leuven	47,5	36,5	16,5	18,1	29,3	26,3	0,6	2,0	6,0	7,9	8,1	16,0
Nijvel	30,6	13,2	14,8	17,6	52,1	43,4	1,9	6,5	0,4	/	14,0	14,0
Brugge	45,7	35,4	13,6	10,5	29,2	28,3	0,5	/	11,0	15,6	9,4	25,0
Veurne	42,8	33,9	17,6	15,7	23,8	22,8	/	/	15,8	20,7	6,7	27,4
Roeselare	64,1	47,0	2,2	1,4	21,9	20,1	0,6	/	11,2	18,4	11,0	29,4
Kortrijk	50,8	40,1	6,7	6,2	35,3	36,0	1,6	/	5,1	5,4	10,9	16,3
Ieper	42,5	30,0	10,5	13,5	19,2	21,8	1,5	/	26,3	28,8	8,7	37,5
Gent	44,0	35,7	10,0	8,8	30,7	26,3	3,6	5,3	10,7	15,5	6,8	22,3
St.-Niklaas	55,4	49,0	6,6	6,1	27,3	28,0	0,5	1,0	10,2	10,1	4,8	14,9
Aalst	39,1	24,2	10,9	13,6	30,0	25,7	1,1	4,2	18,9	16,2	6,4	22,6
Dendermonde	50,5	44,8	8,4	12,5	31,0	30,0	/	1,8	10,1	7,3	3,3	10,6
Oudenaarde	43,3	30,5	23,8	23,4	28,1	24,4	/	2,8	4,8	6,8	11,7	18,5
Bergen	20,8	14,8	9,5	9,0	63,6	43,9	4,5	14,6	/	/	7,4	7,4
Zinnik	24,2	20,3	13,1	14,3	59,7	50,1	3,1	7,9	/	/	5,8	5,8
Doornik-Aat	33,8	27,8	17,7	14,8	34,2	38,7	1,3	3,9	/	/	10,4	10,4
Charleroi	20,6	17,5	13,0	8,6	56,5	49,6	9,2	13,7	/	/	8,6	8,6
Thuin	29,2	21,4	18,2	15,3	47,8	40,5	4,8	10,2	/	/	12,1	12,1
Luik	24,3	12,2	11,9	8,5	52,0	42,2	8,9	16,5	/	/	19,4	19,4
Hoei-Borgworm	27,4	15,2	19,3	17,7	49,9	44,2	2,2	6,9	/	/	15,8	15,8
Verviers	38,8	29,1	11,8	8,1	33,4	27,8	4,8	10,5	/	/	22,2	22,2
Hasselt	58,3	40,0	10,0	13,9	15,1	15,7	0,5	/	16,1	22,4	7,7	30,1
Tongeren	55,8	40,3	13,7	14,6	13,2	11,8	/	/	17,3	25,7	4,3	30,0
Aarlen	55,5	34,0	16,6	13,4	28,9	23,9	/	/	/	/	28,5	28,5
Neufchateau	54,4	34,3	16,8	11,1	28,8	24,7	/	/	/	/	29,6	29,6
Namen	35,0	20,6	20,3	17,5	42,9	42,4	1,8	/	/	/	19,2	19,2
Dinant	49,5	31,0	15,8	16,5	33,3	30,5	/	/	/	/	21,8	21,8
Nationaal	38,5	28,6	14,2	12,4	37,1	32,1	2,8	6,0	5,4	7,0	11,4	18,4

De tabel laat een zwaar verlies zien van de katholieken (- 10 %) en de socialisten (- 5 %). De liberalen verloren in lichtere mate (- 1,8 %). Extreem-rechts haalde op nationaal vlak 18,4 % van de stemmen (+ 13 %).

De kommunisten die eveneens wonnen (+ 3,2 %) compenseerden het socialistisch verlies voor het grootste deel. Het geheel der arbeiderspartijen hield dus vrij goed stand (- 1,8 %) in deze aardverschuiving, hoewel een duidelijke verlinking plaatsvond binnen het kiezerskorps van de arbeiderspartijen.

De kommunistische stemmenwinst kan daarbij mogelijk verklaard worden door het uiteenvallen van de linkerzijde binnen de B.W.P. na de korte deelname van deze partij aan de regering Van Zeeland I (maart 1935-mei 1936). Daarbij verloor die linkerzijde haar voornaamste leider, Paul-Henri Spaak, die minister van Vervoer en P.T.T. werd. Spaak was tot dan toe de leider geweest van de groep rond "L'Action Socialiste" die in het begin van 1933 was ontstaan. Deze groep meende dat men naast de parlementaire actie ook een extra-parlementaire, zelfs revolutionaire (cfr. algemene staking) actie moest voeren. Daarbij stond men onder meer de realisatie van een eenheidsfront met de K.P. voor (6). De desoriëntering van de linkerzijde nadat Spaak minister werd, heeft zeker in het voordeel van de K.P.B. gespeeld bij de parlamentsverkiezingen van 1936.

De K.P.B. was een jaar voor de verkiezingen van 1936, onder invloed van de Komintern (de Kommunistische Internationale), voorstander geworden van de ook door de "Action Socialiste" geëiste volksfrontstrategie, hetgeen de "overkomst" van socialistische kiezers mee kan verklaren. Het prediken van de wereldrevolutie maakte er nu plaats voor de samenwerking met de socialisten en de burgerlijke democraten om het fascistisch gevaar te bezweren (7).

In Frankrijk nam de Parti Communiste Français (P.C.F.) dezelfde houding aan, wat uiteindelijk leidde tot de oprichting van een volksfrontregering onder Léon Blum.

Het verlies van de B.W.P. aan haar linkerzijde is ook te verklaren door de regeringspolitiek zelf van de socialisten. De regering Van Zeeland I zorgde weliswaar voor belangrijke koerswijzigingen en een aantal verwezenlijkingen, die de socialisten op hun actief konden schrijven, maar toch werd maar weinig van het "Plan van de Arbeid" ten uitvoer gebracht (8). Weinig of geen structuurhervormingen uit het "Plan van de Arbeid" werden gerealiseerd. Daardoor kwam het ter linkerzijde, binnen en buiten de B.W.P., naar alle waarschijnlijkheid nogal geforceerd over dat men het verkiezingsprogramma in het teken van het "Plan" plaatste. De linkerzijde binnen de B.W.P. was daarbij niet geneigd zich nogmaals voor de "reformistische" kar te laten spannen. Ook op dit punt verloor de socialistische partij ten voordele van de K.P.B.. Nochtans was de B.W.P.-propaganda geënt op zeer directe socialistische eisen zoals de 40-urenweek, pensioen op 60-jarige leeftijd en verlenging van de schoolplicht (9). Voorts voerde de B.W.P. heftig campagne tegen Rex.

Daarin vond de partij haar regeringspartners als medestanders. Van deze twee partijen had vooral de katholieke veel te

verliezen bij de verkiezingen. Zowel in Vlaanderen, door de opkomst van het V.N.V., als in Wallonië, door de opkomst van Rex, dreigde zij aan haar rechterzijde zware verliezen te lijden. In het noorden van het land sloot de corporatistische gedachte van het V.N.V. aan bij de ideeën die leefden binnen de rechterzijde van de katholieke partij, maar zij werd door haar als geheel niet overal aanvaard en zeker niet als programma naar voor gebracht.

De Rex-winst ten nadele van de katholieke partij was verwacht, maar de mate waarin, zorgde ervoor dat de katholieken na de verkiezingen hun partij begonnen te reorganiseren.

Op 11 oktober 1936 reikte de Katholieke Unie de hand aan een voorlopig "Directoire" dat onder impuls van onder anderen Verbist en Hoyois het Belgisch Katholiek Blok vormde dat in 1937 de Katholieke Vlaamsche Volkspartij (K.V.V.) en de Parti Catholique Social (P.C.S.) ging overkoepelen. Daarmee hadden de katholieken zich aangepast aan de Vlaams-Waalse dualiteit die in hun partij heerste. K.V.V. en P.C.S. behielden een grote mate van autonomie wat zich uitte in het eerder vernoemde beginselakkoord tussen V.N.V. en K.V.V. van 1936. De K.V.V. behield het systeem van de standenorganisatie, de P.C.S. erkende vanaf 1937 de individuele aansluiting. Beide hielden afzonderlijke congressen, hadden eigen besturen, algemene raden en bureaus. In het Bureau van het Blok waren beide partijen paritair vertegenwoordigd en leverden afwisselend de voorzitter (10).

Rex was uit de katholieke partij geboren, had in hoofdzaak tegen haar campagne gevoerd en vooral ten nadele van haar de verkiezingen van 1936 gewonnen. Dit kwam deels door zijn ideeëngoed, hoe weinig dit ook onderbouwd mocht zijn, deels door zijn demagogische propaganda tegen de gevestigde partijen. Maar voor het overgrote gedeelte lag dit succes bij de persoon van Léon Degrelle die als begenadigd spreker veel mensen, en niet alleen katholieken, van zijn gelijk wist te overtuigen (11).

Dit talent zou hem een jaar later echter niet helpen, wanneer hij weggestemd werd tijdens de partiële verkiezing van 11 april 1937. Deze werd gewonnen door de katholieke Van Zeeland die zich verzekerd wist van de steun van alle traditionele partijen, en zelfs van de K.P.B. en de religieuze overheid (12). Daarin steekt zeker een les voor de traditionele partijen heden ten dage. Het frontvormen van democratische partijen tegen een uitgesproken anti-democratische partij omwille van de democratie zelf, leverde in 1936 een duidelijk succes op.

Toen verviel men achteraf echter weer in het postelectorale gebakkelei waarvoor de socialisten de volle prijs dienden te betalen. In 1939 verloor de B.W.P., met een verlies van 2 %, maar liefst 6 kamerzetels, terwijl het Rex-verlies van 17 zetels verdeeld werd over de katholieken (+ 10 zetels) en de liberalen (+ 10 zetels).

Net als de S.P. nu (1991), verloor de B.W.P. in 1936 slechts relatief. De B.W.P. verloor maar 3 zetels en werd met 70 kamerzetels de grootste partij van het land. (S.P. en P.S. realiseerden dit in 1987 reeds en bleven in 1991 de grootste politieke fractie

in het land). Maar in 1936 was het zetelaantal met 15 eenheden gestegen van 187 naar 202 waardoor het kwalitatief verlies van 3 zetels het kwantitatief verlies van maar liefst 100.000 stemmen overschaduwde. De S.P. moet dus niet denken dat ze niet lager meer kan vallen! Ook de verkiezingen van 1965 en 1968 moeten voor de S.P. een waarschuwing zijn (14).

De verkiezingen van 1936 laten zich al bij al toch niet té zeer vergelijken met deze van 1991. De vergelijkingspunten worden gecompenseerd door minstens evenveel verschilpunten zoals de andersgeaardheid van de fascistische fenomenen toen en nu, de te verschillend te interpreteren uitslagen, de aard van de campagne (denken we maar aan de moord op Pot en Grijp door de "Realisten" in Antwerpen), de omvang van de extreem-rechtse stemmenwinst – 18,4% (!) voor het hele land in 1936 -, enz...

Wel kan men aan de basis van de beide verkiezingen belangrijke gelijkaardige tendenzen waarnemen. Daaronder is "de stem tegen de politiek", in 1936 vertaald door het stemmen op Rex, in 1991 door het stemmen op ROSSEM en in mindere mate op het Vlaams Blok.

Dit wijst inderdaad op een kloof die tussen burger en politiek in beide gevallen gegroeid is. Niet toevallig misschien werd vóór beide verkiezingen geregeerd middels volmachten die het parlementair werk enigszins buitenspel zetten. Weliswaar werd in de periode 1987 – 1991, dus met de socialisten zonder volmachten geregeerd, maar in diezelfde periode heeft de techni-

citeit van de regeringspolitiek de kiezer niet dichterbij het beleid gebracht waardoor de simpelste slogans het in 1991, zoals in 1936 en 1965, konden halen op de mooiste slagzinnen of best onderbouwde programma's.

Uiteindelijk heeft het vergelijken van de verkiezingen van 1936 en 1939, met deze van 1991, met elk hun eigen politieke, sociale en economische achtergronden weinig of geen zin.

Zelfs wanneer de uiterlijke gevolgen van de stembusslag overeenstemmen, hebben zij enkel maar een indicatieve waarde voor het zoeken naar oplossingen voor de problemen die de kiezer aanraakte. Bovendien is het nog te vroeg om een vergelijking volledig door te trekken. Laten we bijvoorbeeld niet vergeten dat er na de verkiezingen van 24 mei 1936 een algemene staking plaatsvond. Die staking leverde de invoering van het minimumloon op net als de instelling van zes verplichte en bezoldigde vakantiedagen, het waarborgen van de syndicale vrijheid en de verhoging van de kinderbijslag (15).

Evenzeer is het op dit ogenblik gissen naar de politieke gevolgen die deze verkiezingen (bijvoorbeeld de nieuwe coalitievorm) met zich zullen meebrengen. En zo blijven nog vele vragen open die een vergelijking tussen de stembusuitslagen van 1936 en 1991 alsnog in de weg staan. (L.P.)

(1) E. Verhoeyen en Fr. Uyterhaegen, *De kreeft met de zwarte scharen. 50 jaar rechts en uiterst rechts in België*, Gent, Masereelfonds, 1981, pp. 56 – 57.

(2) E. Witte en J. Craeybeckx, *Politieke geschiedenis van België*, Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1981, pp. 231 – 234.

(3) Jean Duchesne, *Un tournant dans l'histoire de Belgique 1934 – 1940. Vingt-deux crises gouvernementales*, Bruxelles, Vromant, 1967, p. 99.

(4) E. Verhoeyen en Fr. Uyterhaegen, *Op. cit.*, p. 47.

(5) T. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, London, Methuen & Co. Ltd., 1967, p. 212.

(6) M. Claeys-Van Haegendoren, *25 jaar Belgisch Socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1967, p. 307.

(7) Marcel Liebman, Rudi Van Doorslaer en José Gotovitch, *Le Parti Communiste de Belgique (1921 – 1944)*, Bruxelles, Fond. Jacquemotte, 1980, p. 50.

(8) Onder de regering Van Zeeland I realiseerde men onder meer een terugdringen van de werkloosheid via een aantal dirigistische maatregelen, devalueerde men eindelijk de Belgische munt waardoor de uitvoermogelijkheden werden vergroot, installeerde men een Regulatiefonds der Renten en een Bankcommissie, richtte men een Office de Redressement Economique (OREC) op, vernieuwde men het politieke personeel (Van Zeeland, De Man, Spaak, enz...)..., zie onder meer E. Witte en J. Craeybeckx, *Op. cit.*, p. 243 en M. Claeys-Van Haegendoren, *Op. cit.*, pp. 347 – 348.

(9) M. Claeys-Van Haegendoren, *Op. cit.*, p. 355.

(10) A. Simon, *Le Parti Catholique Belge 1830 – 1945*, Bruxelles, La Renaissance du Livre, 1958, pp. 116 – 117.

(11) Voor een diepgaande verklaring van het verkiezingssucces van Rex in 1936, zie: J. Gérard-Libois, *Rex 1936 – 1940. Flux, reflux, tensions et dislocations*, in *Courrier Hebdomadaire du C.R.I.S.P.*, 1989, n° 1226, 40 p.

(12) Daarmee doelen we op kardinaal Van Roey die aan de vooravond van de verkiezingen een blanco of ongeldige stem of een stem op Rex veroordeelde, zie J. Gérard-Libois, *Op. cit.*, p. 16.

(14) Ook in 1965 en in 1968 verloor de B.S.P. twee opeenvolgende malen. In 1965 verloor zij 8,3% en 20 zetels en de daaropvolgende keer verloor zij maar 0,3% maar toch ook weer 5 zetels. Een omgekeerd beeld dus, maar hetzelfde resultaat.

(15) E. Witte en J. Craeybeckx, *Op. cit.*, p. 223.

Weg met het gesjoemel? : "Le coup de balai de Rex", 1936 (Pourquoi Pas?).